

Disjunkce a odlišnost v globální kulturní ekonomii⁰⁰¹

Arjun Appadurai

Ústřední otázka současných globálních interakcí se pojí s napětím mezi kulturní homogenizací a kulturní heterogenizací. „Homogenizací“ lze podložit celou řadou empirických faktů, mnoho jich je snášeno z levého konce spektra mediálních studií⁰⁰² a další se pak hromadí z jiných, méně přitažlivých perspektiv.⁰⁰³ Pod homogenizační argument obvykle spadá ještě argument o „komoditizaci“, s nímž je homogenizační argument úzce spojený. Tyto argumenty ale nevidí, že přinejmenším stejně rychle, jako se síly z různých metropolí dostávají do nových společností, mají sklon v těchto společnostech zdomácnovat (*indigenized*) jedním nebo druhým způsobem: platí to pro hudbu a styl bydlení stejně jako pro vědu a terorismus, spektákly a konstitute. Dynamice tohoto zdomácnování se právě začala věnovat výraznější pozornost⁰⁰⁴ a je třeba se jí zabývat mnohem více. Musíme si ale uvědomit, že například pro Papuáncé je aktuálnějším indonésizace než amerikanizace, tak jako Korejce ohrožuje spíše japanizace. Srílančany indizace, Kambodžany vietnamizace a Arménce a obyvatele Baltických republik rusizace. Tento seznam hrozících alternativ amerikanizace bychom mohli značně rozšířit, nejedná se však o výčet bez ladu a skladu, neboť menší politické obce se vždy obávají, že budou kulturně pohlceny obcemi většími, a to především těmi, které se nacházejí

v blízkosti. Co je pro jednoho imaginárním společenstvím,⁰⁰⁵ je pro druhého politickým vězením.

Tato skalární dynamika, která s sebou nese mnohé globální projevy, se rovněž projevuje ve vztahu mezi národy a státy: což je téma, ke kterému se vrátím v další části svého eseje. Pro tuto chvíli si poznamenejme, že pokud je celá řada projevů homogenizace (a obav z nich) představována zjednodušeně, tak národní státy mohou této simplifikace využívat vůči vlastním menšinám tak, že ustavují globální komoditizaci (nebo kapitalismus či jiného vnějšího nepřtele) jako „skutečnější“ hrozbu, než jakou představuje hrozba jejích vlastních hegemonií a monických strategií.

Novou globální kulturní ekonomiku musíme chápat jako komplexní, překrývající se, disjunktivní řád, který již nelze uchopit v rovině existujících modelů centra a periferie, a to včetně těch, které počítají s více centry a perifériemi. Podobně se nelze spolehnout na „push-pull“ modely (v intencích teorie migrace) nebo na modely nadhodnot a deficitů (jako je tomu v tradičních modelech vyvažování v obchodě) anebo na modely konzumentů a výrobců (jako je tomu v případě většího neomarxistických teorií rozvoje). Ani ty nejkompexnější a nejflexibilnější teorie globálního rozvoje, které vyšly z marxistické tradice,⁰⁰⁶ nejsou odpovídající a neshodují se s tím, co Lash a Urry⁰⁰⁷ obvykle nazývají „deorganizovaný kapitalismus“. Komplexnost současné globální ekonomiky

001 Rozsáhlejší verze tohoto eseje vyšla v *Public Culture*, 1990, roč. 2, č. 2. V této rozsáhlejší verzi jsou jedničky zde formulované teze zasazeny do kontextu globální kulturní výměny

přechodných historických období a zároveň jsou rozvedeny do obecných důsledků pro studium kulturních forem.

002 Hamelink, C. *Cultural Autonomy in Global Communications*. New York: Longman, 1983; Martelart, A. *Transnational and Third World: The Struggle for Culture*. South Hadley, MA: Bergin and Garvey, 1983; Schiller, H. *Communication and Cultural Domination*. White Plains, NY: International Arts and Sciences, 1976.

003 Gans, E. *The End of Culture: Toward a Generative Anthropology*. Berkeley: University of California, 1985; Iyer, P. *Video Night in Kothmandu*. New York: Knopf, 1988.

004 Barber, K. *Popular Arts in Africa*. *African Studies Review*, 1987, roč. 30, č. 3; Fald, S. *Notes on World Beat*. *Public Culture*, 1988, roč. 1, č. 1, s. 31–37; Hamner, U. *The World in Creolization*. *Africa*, 1987, roč. 57, č. 4, s. 546–559; Ivy, M. *Tradition and Difference in the Japanese Mass Media*. *Public Culture*, 1988, roč. 1, č. 1, s. 21–29; Nicoll, F. *Way Trip to Alice*. *Criticism, Heresy, and Interpretation* (CHAI/O), 1989, č. 3, s. 21–32; Yoshimoto, M. *The Postmodern and Mass Images in Japan*. *Public Culture*, 1989, roč. 1, č. 2, s. 8–25.

005

Anderson, B. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Priel, P. Fanyš. Praha: Karolinum, 2008.

006

Amin, S. *Class and Nation: Historically and in the Current Crisis*. New York & London: Monthly Review, 1980; Mandel, E. *Late Capitalism*. London: Verso, 1978; Wallerstein, I. *The Modern World-System I, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York & San Francisco & London: Academic Press, 1974; Wallerstein, I. *The Modern World-System II, Mercantilism and the Consolidation of European World Economy, 1600–1750*. New York & London & Toronto & Sydney & San Francisco: Academic Press, 1980; Wolf, E. *Europe and the People Without History*. Berkeley: University of California, 1982.

007

Lash, S.; Urry, J. *The End of Organized Capitalism*. Madison: University of Wisconsin, 1987.

souvísí s určitou fundamentální disjunkcí mezi ekonomikou, kulturou a politikou, o které jsme sotva začali teoreticky uvažovat.⁰⁰⁸

Domnívám se, že základní rámec pro zkoumání takových rozporů nabízí zkoumání vztahu mezi pěti dimenzemi globálního kulturního toku, které může-
me nazvat: (a) etnokrajiny, (b) mediální krajiny, (c) technokrajiny, (d) finanční krajiny a (e) ideokrajiny.⁰⁰⁹ Shodně substantivum krajina používám, abych naznačil, že tyto dimenze nejsou objektivně danými vztahy, které z každého úhlu pohledu vypadají stejně, ale že se jedná spíše o konstrukty, které velmi ovlivňují je konkrétní perspektiva a které do značné míry podléhají historické, jazykové a politické situovanosti celé řady aktérů: národních států, nadnárodních korporací, diaspor i menších skupin a hnutí (náboženských, politických i ekonomických) – a dokonce i intimních skupin, jejichž členové se setkávají tváří v tvář, jako jsou vesnice, sousedství a rodiny. Individuum v tomto perspektivistickém uskupení různých typů krajín představuje poslední pevně dané místo (locus), jelikož v těchto krajínách se pohybují aktéři, kteří zakoušejí i ustavují rozsáhlejší formace, a to do určité míry na základě svého vlastního zhodnocení toho, co tyto krajiny mohou nabídnout. Proto jsou tyto krajiny základními kameny toho, co bych v návaznosti na Benedicta Andersona nazval „imaginárními světy“, tedy rozličnými světy, které jsou utvářeny na základě historicky ukotvených představitelství jednotlivců a skupin po celém světě.⁰¹⁰ Podstatnou součástí světa, ve kterém nyní žijeme, je, že mnoho lidí žije právě v takových imaginárních „světech“ a nejen v imaginárních společnostech, a proto dokážou zpochybňovat a někdy dokonce podvracet „imaginární světy“ oficiálního myšlení a všudyprít-

008

Významnou výjimkou je Fredric Jameson, jehož slavný esej o vztahu mezi postmodernismem a pozdním kapitalismem (Jameson, F. F. Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism, *New Left Review*, 1984, č. 146, s. 53–92) byl v mnoha ohledech inspirací pro tento článek. Debata mezi Jamesonem a Ahmadem v časopise *Social Text* nicméně ukazuje, že zrod globalizujícího marxistického narativu se v souvislosti s kulturou stává dosti náročnou oblastí zájmu. Sam se v tomto kontextu snaží začít s restrukturací marxistického narativu tím, že podtrhuje mezeru a disjunkce, což některé marxisté mohou sledovat odpudivým. Takováto restruktuace, která usiluje o to, aby se věnovala větší pozornosti globální fragmentaci, nejistotě a odlišnosti, se musí vhnout jednak vymazání odlišnosti v rámci „třetího světa“, dále se nesní dopustit opominutí sociálního referentu (jak mají sklon činit někteří francouzští postmodernisté) a musí se vhnout nebezpečím spojním se zachováním narativní autority marxistické tradice. *See*, s. Jameson, F. Third World Literature in the Era of Multi-National Capitalism, *Social Text*, 1986, č. 15, s. 65–88; Ahmad, A. Jameson's Rhetoric of Otherness and the National Allegory, *Social Text*, 1987, č. 17, s. 3–25.

Tyto myšlenky podrobněji vysvětluji v knize, na které právě pracuji a jež ponež přilehává titlu *Imploping Worlds: Imagination and Disjunction in the Global Cultural Economy*.

Appadurai, A. Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology. In: Fox, R. G. (ed.), *Interventions: Anthropology of the Present*, 1989.

010

tomné podnikatelské mentality. Použití termínu krajina nám rovněž umožňuje poukázat na fluidní, nepravdělné podoby těchto krajín, podoby, které jsou rovněž hluboce charakteristické pro mezinárodní kapitál i pro mezinárodní módu.

Pojmem „etnokrajina“ mám na mysli prostor, který zalidňují osoby, jež tvoří dnešní proměnlivý svět: turisté, přistěhovanci, uprchlíci, emigranti, zahraniční pracovníci a další pohybující se skupiny i jednotlivci, přičemž ti všichni představují jeden ze zásadních rysů tohoto světa a zdá se, že mají dříve netušený dopad na politiku jednotlivých národů i na mezinárodní vztahy. Tím nechci říci, že se nenajdou relativně stabilní komunity a sítě příbuzenství, přátelství, práce a volnočasového sdružování, stejně jako relativně stabilní komunity založené na původu, místě bydliště či na jiných příbuzenských vztazích. Jde mi o to, že osnova uvedených stabilizací všude mizí vzhledem k tomu, jak jsou dnes lidé v pohybu, respektive vzhledem k tomu, jak se stále více skupin lidí potýká s faktem, že byli donuceni k pohybu, nebo se skutečnosti, že o pohybu sní. Navíc v současnosti jak samotný pohyb, tak snění o něm nabývají větších rozměrů. Indové a Indky dnes již nezvažují, že se přestěhují do Púny nebo Madrásu, ale že se přesunou do Dubaje nebo Houstonu, uprchlíci ze Sri Lanky se zabývají v jižní Indii stejně dobře jako v Kanadě a Hmongové cestují stejně snadno do Londýna jako do Filadelfie. S tím, jak se proměňují potřeby mezinárodního kapitálu a politiky národních států vůči uprchlíkům, nemožnou tyto pohyblivé skupiny po delší dobu soustředit své představy na jedno místo, i kdyby si to třeba přály.

„Technokrajinou“ míním globální technologické konfigurace, které jsou nesmírně fluidní a skládají se z vysokých i nízkých technologií, z technologií mechanických i informačních a které se v dnešní době vysokou rychlostí pohybují napříč různými, do té doby neproniknutelnými hranicemi. Řada zemí dnes funguje jako kořeny nadnárodních společností: ohromný ocelářský komplex v Libyi představuje průnik zájmů z Indie, z Číny, z Ruska a z Japonska a přitom produkuje rozličné komponenty pro nové technologické konfigurace. Podivná distribuce technologií a s ní související zvláštnosti těchto technokrajín jsou v čím dál větší míře určovány nikoli úsporami z rozsahu, politickou kontrolou nebo tržní racionalitou, ale stále komplexnějšími vztahy mezi peněz, politickými možnostmi a dostupností málo kvalifikované i vysoce kvalifikované pracovní síly. Zatímco tedy Indie vynáší číšníky a šoféry do Dubaje a Šardžá, vynáší také softwarové inženýry do USA (dočasně ve službách Tata-Burroughs nebo Světové banky); ve Spojených státech amerických pak títo lidé prochá-

zejí silem ministerstva vnitra, aby se stali movitými „usazenými cizinci“ a jako takoví jsou soustavně lákáni k investicím peněz a know-how do indických federálních a státních projektů. Stále je možné popisovat globální ekonomiku pomocí tradičních „indikátorů“ (jak nadále číní Světová banka) a studovat ji v rámci tradičních komparací (jako v programu Project Link Univerzity v Pensylvánii), ale komplikované technokrajiny (a mění se etnokrajiny), které se nacházejí za těmito „indikátory“ a „komparacemi“, jsou ještě vzdálenější dosahu „královny společenských věd“, než tomu bylo dříve. Jak smysluplně porovnávat mzdy v Japonsku a Spojených státech amerických nebo ceny nemovitostí v New Yorku a Tokiu, aniž bychom se vážně zabývali nadmíru komplexními fiskálními a investičními toky, které tyto dvě ekonomiky propojují napříč globální matičí, v níž se spekuluje s měnami a dochází k transferům kapitálu?

Proto je namístě mluvit také o „finančních krajínách“. S tím, jak se v rámci trhů s měnou, národních burz a spekulací s komoditami přesouvají obrovská množství peněz přímo oslepující rychlostí, a s tím, jak zásadní dopady mají být drobné rozdíly v procentech a časových jednotkách v rámci těchto přesunů, je dnes dispozice globálního kapitálu ještě tajemnější, rychlejší a náročnější než kdy dříve. Zásadní je ovšem skutečnost, že globální vztah mezi etnokrajínami, technokrajínami a finančními krajínami je hluboce disjunktní a nevyvočitelný, neboť nejenže každá z těchto krajín podléhá vlastním omezením a motivacím (některé jsou politické, jiné informační, další technologicko-environmentální), ale zároveň každá z nich funguje jako omezení a parametr pro pohyb v té druhé. Proto každý, byť elementární model globální politické ekonomiky musí brát v potaz proměnlivý vztah mezi přístupy k pohybu lidí, k technologickému toku a k finančním transferům a musí být schopen zachytit hluboce disjunktní vztahy mezi nimi.

Na základě těchto disjunkcí (o kterých bychom mohli stěžít tvrdit, že tvoří nějakou jednoduchou, mechanickou, globální „infrastrukturu“) je vybudováno to, co nazývám „mediálními krajínami“ a „ideokrajínami“, a to přesto, že se jedná o krajiny úzce propojené s obrazy. Termín „mediální krajiny“ popisuje jak distribuci elektronických kapacit pro tvorbu a šíření informací (noviny, časopisy, televizní stanice, produkční filmová studia apod.), které se nyní nabízejí stále více soukromým i veřejným zájmům po celém světě; tak obrazy světa vytvářené médii. Součástí těchto obrazů je také jejich komplikované ohybní v závislosti na modu (dokumentárním nebo zábavném), hardwarem (elektronickém nebo

mechanickém), publiku (místním, národním nebo mezinárodním) a zájmech těch, kteří je vlastní a ovládají. Na těchto mediálních krajínách je nepochybnější, že divákům a divačkám z celého světa přinašejí – především v televizi, filmu a v audionahrávkách – obrovské a komplexní repertoáry obrazů, narativů a „etnokrajín“, ve kterých se zcela mísí svět zboží se světem politiky. To znamená, že řada skupin diváctva po celém světě prožívá samotná média jako komplikovaný a vnitřně propojený repertoár tisku, celuloidu, elektronických obrazovek a bilboardů. Mezi „realistickými“ a fikčními krajínami, které mají před očima, je natolik rozmazaná hranice, že čím jsou diváci vzdálenější metropolitnímu životu, tím pravděpodobnější je, že si budou konstruovat „imaginární světy“, které jsou chimérickými, estetickými nebo dokonce fantastickými objekty, a to zvláště pokud jsou tyto krajiny posuzovány na základě kritérií vlastních nějaké jiné perspektivě, jinému „imaginárnímu světu“.

Na obrazech a na narativěch založené „mediální krajiny“ vždy představují popisy střípků skutečnosti; a to bez ohledu na to, zda jsou tyto krajiny vytvářeny soukromými nebo státními zájmy. „Mediální krajiny“ pak těm, kteří je zakoušejí a proměňují, nabízejí základní prvky (jako jsou postavy, zápletky a textové formy), z nichž lze tvořit scénáře imaginárních životů, a to jak životů vlastních, tak životů těch, kteří přebývají na vzdálených místech. Tyto scénáře lze rozložit na komplexní sady metafor, podle kterých lidé žijí⁰¹ přičemž tyto metafory pomáhají ustavovat narativy o „druhém“ a proto-narativy o možných životech, tedy fantazie, ze kterých se mohou stát prolegomena k touze po přivlastňování a po pohybu.

Rovněž „ideokrajiny“ jsou řetězce obrazů, nicméně mnohdy jsou přímo politické a často souvisí s ideologiemi států a protichůdnými ideologiemi různých hnutí, která se explicitně snaží uchopit státní moc nebo její část. Sestávají z prvků osvícenského světónázoru, který je tvořen idejemi, pojmy a obrazy jako například „svoboda“, „blahobyť“, „práva“, „suverenita“, „reprezentace“, a také řídícím pojmem „demokracie“. Vůdčí narativy osvícenství (a jeho mnohé varianty v Anglii, Francii a Spojených státech amerických) vznikaly s určitou vnitřní logikou a předpokládal určitý vztah mezi čtením, reprezentací a veřejnou stře-

rou (o dynamice tohoto procesu v raných dějinách USA⁹²). Nicméně světová diaspora osvícenských myšlenek, především od devatenáctého století, vedla k rozvolnění vnitřní koherence, která udržovala uvedené pojmy a obrazy pohromadě v řídicím euroamerickém narativu, a místo toho nabídl volně strukturovaný synopticon politiky, v němž jednotlivé národní státy v rámci svého vývoje organizovaly své politické kultury okolo odlišných „klíčových slov“.⁹³

Důsledkem různorodé diaspory těchto klíčových slov je, že politické narativy, které řídí komunikaci mezi elitami a těmi, kdo je následují, v různých částech světa zahrnují potíže sémantické i pragmatické povahy: sémantické do té míry, že slova (a jejich lexikální ekvivalenty) si v kontextu globálních hrnutí žádají překlad z jednoho kontextu do druhého; pragmatické do té míry, že užívání těchto pojmů ze strany politických aktérů a veřejnosti může podléhat velmi různým sadám kontextuálních konvencí, jež zprostředkovávají jejich převod do veřejných politik. Tyto konvence se netýkají pouze politické rétoriky: Co konkrétně má na mysli čínské politické vedení, když mluví o nebezpečí chunligánství? Co sděluje jihokorejský politický vůdce, když mluví o „disciplině“ jako základu demokratického průmyslového růstu?

K takovým konvencím náleží i mnohem jemnější otázka, jaké sady komunikčních žánrů jsou ceněny a jakým způsobem se tak děje (například noviny vs. kina) a jaké typy pragmatických konvencí vídnou kolektivním „čtením“ různých typů textu. Zatímco indické publikum může věnovat pozornost rezonancím politické řeči ve smyslu klíčových slov a frází, které připomínají hindskou filmovou produkci, korejské publikum může reagovat na jemná kódování buddhistické nebo neokonfucianské rétorické strategie obsažené v politickém dokumentu. Samotný vztah mezi čtením, poslechem a viděním se může měnit řadou způsobů, které určují morfologii těchto rozličných „ideokrajin“, jež se různým způsobem utvářejí v nejruznějších národních a mezinárodních kontextech. Této globálně rozrůzněné synestézii se nedostalo mnoho pozornosti, přitom je zcela nezbytné ji analyzovat. Z „demokracie“ se zjevně stal řídicí pojem, který rezonuje od Haiti po Polsko, od Sovětského svazu po Čínu, ale sám se nachází v nulovém bodě celé škály variant ideokrajin (sestavených z di-

stinktivních pragmatických konfigurací hrubých „překladů“ ústředních pojmů z osvícenského slovníku). Jak se státy a skupiny, které se chtějí států zmocnit, snaží pacifikovat populace, jejichž vlastní etnokrajiny se mění a jejichž mediální krajiny mohou představovat závažné problémy pro ideokrajiny, které se před nimi rozprostírají, tak přitom vznikají stále nové terminologické kaleidoskopy. Tekutost ideokrajin je komplikovaná především kvůli rostoucím (dobrovolným i nedobrovolným) diasporám intelektuálů, kteří vnášejí nové významové proudy do diskursů o demokracii v různých částech světa.

Toto rozsáhlé představení pěti pojmů, které jsem vytvořil, je základem pro nejistou výpověď o podmínkách, za kterých probíhají současné globální toky: tyto toky nastávají prostřednictvím a v rámci rostoucích disjunkcí mezi etnokrajiny, technokrajiny, finančními krajiny, mediálními krajiny a ideokrajiny. Tato formulace, jež tvoří jádro mého modelu globálního kulturního toku, si žádá jisté vysvětlení. Za prvé, lidé, přístroje, peníze, obrazy a myšlenky nyní sledují ne-izomorfní cesty: určité disjunkce samozřejmě existovaly ve všech obdobích lidských dějin, ale rychlost, rozměr a objem každého z těchto toků jsou nyní tak ohromné, že se disjunkce staly zásadními pro politiku globální kultury. Japonci jsou tradičně pohostiní k myšlenkám a stereotypně se vyobrazují jako náchylní k vývozu (všeho) a dovozu (některého) zboží, ale jsou také tradičně nepřátelští k přistěhovalectví, podobně jako Švýcaři, Švédové nebo Saúdové. Nicméně Švédové a Saúdové přijímají přistěhovance jako pracovní sílu, čímž vytvářejí pracovní diasporu Turku, Italu a dalších skupin původem z břehů Středozemního moře. Některé z těchto skupin, například Turci, si udržují trvalý kontakt se členy svého národa, kteří zůstali ve vlasti, naproti tomu jiné, například vysoce kvalifikovaní přistěhovačci z jihoasijských zemí, se častěji touží usadit ve svých nových domovech, čímž znovu vynášejí na světlo problém reprodukce v deterritorializovaném kontextu.

Obecně je deterritorializace jednou z hlavních sil v moderním světě, protože jejím prostřednictvím jsou pracující populace začleňovány do nižších tříd a do horších prostorů v rámci relativně bohatých společností, a zároveň také deterritorializace někdy vytváří přehnaný a zesílený smysl pro kritiku či přeměštné a velice intenzivní vazby k politice v rámci domovských států. Deterritorializace, ať už Hindů, Sikhů, Palestinců nebo Ukrajinců, se v současnosti nachází v samém jádru globálních fundamentalismů, včetně toho islámského

sdílenou ideou národní příslušnosti) se pokoušejí zmocnit státu a státní moci anebo stát a státní moc kooptovat, státy se současně snaží uchopit a monopolizovat představy a národní příslušnosti.⁰¹⁷ Obecně vzato separatistická či transnacionální hnutí, včetně těch, jež užívají teroristické praktiky, jsou příkladem národů, které usilují o svůj stát: Sikové, Tamilové ze Srí Lanky, Baskové, Morové, Québécoané, každá z těchto skupin představuje imaginární společenství, jež usiluje o vytvoření vlastního státu nebo si z existujících států vykusuje nějakou část. Na druhé straně státy se všude snaží monopolizovat morální zdroje společenství, ať už tím, že kategoricky tvrdí, že národ a stát jsou vlastně jedno a totéž, anebo tím, že všechny skupiny, které v rámci národa existují, jsou státem systematicky zmuzejňovány a reprezentovány v rámci nejruznějších politik zaměřených na uchování odkazu a dědictví předcházejících generací, přičemž tyto politiky se kupodivu navzájem velmi podobají, ať již jsou realizovány kdekoli na světě.⁰¹⁸ V tomto případě jsou národní a mezinárodní mediální krajiny národním státem využívány nejen pro pacifikaci separatistů, ale i k tomu, aby se zabránilo rozšiřování jakýchkoliv představ o odlišnosti, což jsou představy, které mají vždy potenciál nadále se rozhojňovat. Současně národní státy tak typicky čini tím způsobem, že uplatňují taxonomickou kontrolu nad odlišností, dále tím, že tvoří různé druhy mezinárodního spektáklu, aby odlišnost zkrátily, a rovněž tím, že malé skupiny svádějí příslibem možnosti sebe-prezentace na nějakém globálním nebo kosmopolitním jevišti. S disjunktivními vztahy mezi různými krajínami, které jsme rozebrali dříve, souvisí také jeden nový důležitý prvek globální kulturní politiky, totiž skutečnost, že stát a národ si jdou vzájemně po krku, takže mezera ve spojení „národní stát“ již nefunguje jako znak spřízněnosti, ale naopak jako ukazatel rozpojení. Disjunktivní vztah mezi národem a státem má dvě roviny: na rovině libovolného národního státu znamená, že existuje soubor imaginací, v němž se stát snaží pohltit imaginaci národa a naopak. Zde leží podhoubí brutálních separatismů a majoritarianismů, které jako by se vynořily odkud, a rovněž podhoubí mikroidentit, jež se staly politickými projekty v rámci národního státu. Na druhé rovině je tento vztah hluboce pro-

017

Baruah, S. *Immigration, Ethnic Conflict and Political Turmoil, Assam 1979-1985. Asian Survey*, 1986, roč. 26, č. 11; Chatterjee, P. *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse*. London: Zed Books, 1986; Nandy, A. *Political Culture of the Indian State. Daedalus*, 1989, roč. 118, č. 4, s. 1-26.

018

Handler, R. *Nationalism and the Politics of Culture in Quebec*. Madison: University of Wisconsin, 1986; Herzfeld, M. *Uns Once More. Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*. Austin: University of Texas, 1982; McQueen, H. *The Australian Stamp: Image, Design and Ideology. Arena*, 1988, č. 84, s. 78-96.

pleten s globálními disjunktivními, kterým se věnujeme v celém tomto esejí: zdá se, že ideje národní příslušnosti setrvaly rostou co do rozsahu a že pravidelně překračují existující státní hranice: někdy (jako v případě Kurdů) k tomu dochází z toho důvodu, že předchodzí identity se rozprostřely napříč ohromnými prostory, které náleží různým národům, jindy (jako v případě Tamilů na Srí Lance) k tomu dojde proto, že se v rámci transnacionální diaspory aktivizovaly latentní vazby, aby byla rozložena mikropolitika národního státu.

Pokud se věnujeme kulturní politice, která proměnila charakter mezery spojující národ se státem v rámci termínu „národní stát“, je zvláště důležité nezapomenout na zakotvení této politiky v nepravdelnostech charakteristických pro „dezorganizovaný kapitál“.⁰¹⁹ Pracovní síla, finance i technologie jsou totiž dnes tak hluboce odděleny, že nestabilita, které vždy leží v základech každého hnutí za národní identitu (hnutí tak velkých, jako je transnacionální islám, i hnutí tak malých, jako je hnutí Gurkhů za nezávislý stát na severovýchodě Indie), tlačí právě na zranitelná místa typická pro vztahy mezi státy. Média, technologie a cestování, které po celém světě posílily konzumerismus a také mimo západní svět vyprovokovaly touhu po novém zboží a nových spektáklech, tlačí na státy, aby zůstaly „otevřené“. Na druhé straně se samotné touhy mohou zachytit v nových etnokrajínách, mediálních krajínách a nakonec i v ideokrajínách (jako je třeba „demokracie“ v Číně), které stát nemůže tolerovat, jelikož představují ohrožení jeho kontroly nad idejemi národní příslušnosti a vymezení „lidu“. V celém světě jsou státy pod palbou, především tam, kde panují zuřivé, zásadní spory o ideokrajínách demokracie, a tam, kde existují radikální disjunktivní ideokrajínami a technokrajínami (např. ve velmi malých zemích, které nemají k dispozici současně výrobní a informační technologie) nebo mezi ideokrajínami a finančními krajínami (např. v Mexiku či Brazílii, kde mezinárodní půjčky velice silně ovlivňují národní politiku) nebo mezi ideokrajínami a etnokrajínami (např. v Bejrútu, kde se sebevražedně střetávají diasporické, lokální a translokální příchylnosti) nebo mezi ideokrajínami a mediálními krajínami (např. v řadě zemí na Blízkém východě a v Asii), přičemž v posledně jmenovaném případě životní styly představované na domácích i mezinárodních televizních stanicích a ve filmovém průmyslu zcela uchvacují a podkopávají rétoriku národní politiky: v indickém případě například mýtus hrdiny porušujícího zákon vznikl proto, aby

019

Lash, S.; Urry, J. *The End of Organized Capitalism*. C. d.: Kohari, R. *Store Against Democracy. In Search of Humane Governance*. New York: New Horizons, 1989.

zprostředkoval vyhrcozený konflikt mezi praxí indické politiky, která se stává stále brutálnější a zkorumpovanější, a moralizováním o indické politice.²²⁰

Na mezinárodním hnutí příznivců bojových umění, jehož prostředníky jsou hollywoodský a hongkongský filmový průmysl,²²¹ lze bohatě ilustrovat (a to zvláště na asijských podobách hnutí), jak staré tradice bojových umění, přeformulované tak, aby odpovídaly fantaziím současné (částečně lumpenproletářské) mládeže, vytvářejí nové kultury maskulinity a násilí, které následně podněcují nárůst násilí v národní i mezinárodní politice. Takové násilí současně pohání stále rychlejší a amorálnější obchod se zbraněmi, který prostupuje celý svět. Rozšíření samopalů AK-47 a Uzi ve filmech, v bezpečnostních složkách korporací i států, v teroristických kruzích a u policie a armád nám připomíná, že v relativně jednoduchých technických podobnostech se skrývají stále komplexnější sady smyček, které spojují dohromady obrazy násilí a touhy po společenství v nějakém „imaginárním světě“.

Když se vrátím k „etnokrajinám“, kterými jsem začal, tak základní paradox etnických politik v dnešním světě spočívá v tom, že primordia (ať už jazyk, barva kůže, sousedství nebo přibuzenství) se globalizovala. To znamená, že v souvislosti s tím, jak se skupiny pohybují, ale přitom jsou nadále mezi sebou propojeny pomocí sofistikovaných médií, došlo k tomu, že počty, jejichž největší síla spočívá v tom, že dokážou převést intimní pouto do politických nálad a lokalitu změnit v základ identity, se rozptýlily do rozsáhlejších a nepravdělných prostor. Tím se nesnažím popřít, že tato primordia jsou mnohdy vytvořena na základě vynalezených tradic²²² či na základě zpětně zkonstruovaných vztahů, ale chci zdůraznit, že kvůli vzájemnému disjunktnímu a nestabilnímu působení obchodu, médií, národních politik a konzumentských fantazií se etnicita, která kdysi platila za džina v lahvi určité (byť jakkoli rozsáhlé) lokality, stala globální silou, jež neustále proniká trhlínkami mezi státy a jejich hranicemi.

Nicméně vztah mezi kulturními a ekonomickými úrovněmi této nové sady globálních disjunkcí není jednosměrná ulice, v níž se podmínky globální kulturní politiky ustavují zcela podle (nebo zcela v rámci) vrtochu mezinárodních toků technologií, práce a financí, což by byl vztah, k jehož vysvětlení by postačovala lehká obměna existujících neomarxistických modelů nerovnoměrného rozvoje a formování států. Existuje také hlubší změna, která je sama vedena disjunkcemi mezi všemi krajinami, o kterých byla řeč, a je ustavována jejich trvale tekutým a nejistým vzájemným působením, změna, jež se týká vztahu mezi produkcí a spotřebou v dnešní globální ekonomice. Zde se opírám o Marxovu slavnou (a často využívanou) tezi o fetišizaci zboží a tvrdím, že tento fetišismus byl ve světě – který nyní vnímáme jako jeden veliký, interaktivní systém sestavený z mnoha komplexních subsystémů – z větší části nahrazen dvěma vzájemně se podporujícími následovníky, z nichž prvního nazývám fetišismem produkce a druhého fetišismem spotřebitele.

Fetišmem produkce mám na mysli iluzi, kterou tvoří místa současné nadnárodní výroby, jež maskují prostřednictvím jazyka a prostřednictvím spektaklu, který spočívá v lokální kontrole (někdy dokonce prováděné pracujícími), v národní produktivitě a v teritoriální suverenitě, realitu, která sestává z translokálního kapitálu, z nadnárodních toků výdělků, z globálního managementu a často také z pracujících na dalekých místech (kteří se věnují rozličným high-tech vyřazovacím operacím). V tom smyslu, že se z různých zón volného obchodu staly obecné modely výroby (především high-tech zboží), se výroba sama stala fetišem, který nemaskuje společenské vztahy samotné, ale produkční vztahy, které jsou stále více nadnárodní. Lokalita (ve smyslu místní tovarny nebo místa výroby a v širším slova smyslu národního státu) se stává fetišem, který zakrývá globálně rozptýlené síly, jež jsou skutečným motorem produkčního procesu. Z toho vzniká dvojnásobně zesílené odcizení (v Marxově smyslu), ježliž sociální dimenze odcizení je nyní znásobena díky komplikované prostorové dynamice, která je stále globálnější.

Co se fetišismu spotřebitele týče, snažím se naznačit, že spotřebitel se prostřednictvím toků zboží (a mediálních krajin, a to především reklamy, která se s nimi pojí) proměnil ve znak. Spotřebitel se stává známkou jednak ve smyslu Baudrillardova simulakra, které se pouze asymptoticky blíží formě skutečného sociálního aktéra, a dále v tom smyslu, že se stává maskou, která ukrývá skutečné místo, v němž probíhá jednání, přičemž tímto místem není spotřebitel,

020

Vachani, L., *Narrative, Pleasure and Ideology in the Hindi Film: An Analysis of the Outsider Formula*, MA Thesis, Walnut: The University of Pennsylvania, 1989.

021

Zarilli, P., *Repositioning the Body: An Indian Martial Art and Its Pan-Asian Publics*, In: Breckenridge, C. A. (ed.), *Producing the Postcolonial: Trajectories to Public Culture in India*, Vydání se chystá.

022

Hobsbawm, E.; Ranger, T. (eds.), *The Invention of Tradition*, New York: Columbia University Press, 1983.

ale výrobce a řada vztahů, které ustavují produkci. Globální reklama je klíčovou technologií pro celosvětové šíření přehrněle kreativních a kulturně pečlivě vybraných idejí o spotřebitelském jednání. Tyto obrazy jednání ve stále větší míře zkrasují svět merchandisingu natočík rafinované, že spotřebitele neustále navádějí k tomu, aby uvěřili, že je jediným aktérem, zatímco v nelepším případě je tím, kdo si může vybrat z různých výrobků.

Globalizace kultury není totéž jako její homogenizace, ale součástí globalizace je celá řada nástrojů homogenizace (zbrojení, reklamní postupy, hegemonie jazyka, styly oblákání a podobně), které se stávají součástí lokálních politických a kulturních ekonomik jen proto, aby byly repatriovány jako heterogenní dialogy o národní suverenitě, o svobodném podnikání, o fundamentalismu apod., tedy jako dialogy, v nichž stát hraje stále delikátnější úlohu: příliš se otevřít globálním tokům totiž znamená, že národní stát je ohrožen revoltou – tzv. čínský syndrom: naproti tomu příliš malá otevřenost vede k tomu, že stát opouští mezinárodní scénu, jako se to různými způsoby stalo Barmě, Albánii a KLDŘ. Obecně platí, že stát se stal arbitrem v otázce *repatriace odlišnosti* (odlišnosti mající podobu zboží, znaků, sloganů, stylů apod.). Jenže repatriace nebo export struktur a zboží, které se vážou k odlišnosti, neustále posiluje „vnitřní“ politiky majoritarizace a homogenizace, které jsou prosazovány nejčastěji v souvislosti s debatami o odkazu a dědictví předcházejících generací.

Stěžejní vlastnosti současné globální kultury je tak situace, kdy se politika stejnosti i politika difference snaží navzájem pohltit a přitom každá z nich prohašuje, že se s úspěchem zmocnila osvícenských dvojčát – ideje triumfální univerzality a ideje nezdolné partikularity. Toto vzájemné pohlcování ukazuje svou odvrácenou tvář v povstáních a nepokojích, v uprchlictví, ve státem schvalovaném mučení a státem podporované i nepodporované etnocidě. Jeho světlejší stránka se projevuje v rozšíření mnoha individuálních horizontů naděje a fantazie: v šíření technik boje proti dehydrataci a jiných technicky nekomplikovaných postupu, které mohou zlepšit kvalitu života: ve skutečnosti, že dokonce i Jižní Afrika podléhá síle světového mínění, a ve skutečnosti, že polský stát nemůže potlačit vlastní dělnickou třídu; a také v růstu celé řady progresivních nadnárodních spojenectví. Pro odvrácenou tvář i pro světlejší stránku se najde mnoho příkladů. Zásadní je, že obě strany mince současného globálního kulturního procesu jsou výsledky nekonečně různých soupeření mezi stejností a odlišností, které se spolu utkávají na hřišti, jež se vyznačuje radikálními dis-

junkcemi mezi různými typy globálních toků a mezi nejistými krajiny, které v těchto disjunkcích a jejich prostřednictvím vznikají.

Appadurai, Arjun. „Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy.“ *Theory, Culture & Society*, vol 7, 1990, s. 295–310. <http://tcs.sagepub.com>, doi: 10.1177/026327690007002017.
Copyright © Sage Publications.